

Çin’de Uluslararası İlişkiler Çalışmalarının Gelişimi

Arzu DURDULAR¹

Öz

1949 yılında Çin Başbakanı Zhou Enlai, iki kutuplu soğuk savaş sistemi içinde yer alan Çin’de uluslararası ilişkiler disiplininin kurulması için çağrıda bulunmuş; ancak, dönemin iç ve dış faktörleri nedeniyle, Çin’de 1980’li yılların sonuna kadar Marksist Uluslararası ilişkiler teorisi ve ideolojik teori hâkim olmuştur. 1990’lı yılların başından itibaren Batılı uluslararası ilişkiler teorilerinin Çin’e girişi ile Çinli akademisyenler, bir taraftan “dış kültür” olarak nitelendirdikleri Batılı uluslararası ilişkiler teorilerini tanımaya ve özümsemeye çalışırken diğer taraftan da Antik Çin kültürü temelli “Çin karakteristikli” bir uluslararası ilişkiler teorisi oluşturma çabası içine girmişlerdir. Ancak, Uluslararası ilişkiler disiplini Batıya kıyasla Çin’de oldukça yeni bir akademik alandır. Çinli akademisyenler arasında yerleşmiş bir araştırma geleneğinin olmaması ve öz-yenilik eksikliği, Çin’deki uluslararası ilişkiler çalışmalarının en önemli sorununu oluşturmaktadır. Bu makalede, 1990’lı yıllardan itibaren Çin’deki uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimini ve “Çin karakteristikli” uluslararası ilişkiler teorisi oluşturma çabalarını incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: *Çin uluslararası ilişkiler teorisi, Çin Okulu, Antik Çin kültürü, Çin karakteristiği*

¹ Wuhan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, arzudurdular@hotmail.com

The Development of International Relations Studies in China

Abstract

In 1949, Chinese Prime Minister Zhou Enlai called for creation of the discipline of international relations in China, which was involved in the bipolar system of the Cold War; however, due to the internal and external factors existing in that period, the Marxist international relations theory and ideological theory were dominant in China until the end of 1980s. From early 1990s when the Western theories of international relations were introduced in China, Chinese scientists have tried to understand and absorb the Western theories of international relations, which they call “external culture”, on one hand, and have made attempts to form a “Chinese characteristic” international relations theory based on the ancient Chinese culture, on the other hand. However, the discipline of international relations is a new field in China compared to the West. Lack of an established tradition of research in Chinese academia and lack of self-innovation are the most important problems of the studies on international relations in China. This article examines the development of international relations in China and the attempts to form a “Chinese characteristics” international relations theory since the 1990s.

Keywords: *Chinese international relations, Chinese School, Ancient Chinese culture, Chinese characteristics*

1. Giriş

1979 yılında Çin Komünist Partisi(ÇKP)'nin Merkez Komitesi toplantısında Deng Xiaoping, Çin'in yıllardır hukuk, siyasi bilimler, sosyoloji ve dünya politikasının görmezden geldiğini ve artık "kaçırılmış dersler" için harekete geçme zamanının geldiğini² belirtmesi ile Çin'de uluslararası ilişkiler alanındaki çalışmalar ciddi anlamda başlamıştır. Reform ve dışa açılma politikasının başlamasından günümüze kadar geçen yaklaşık otuz altı yıllık süreçte Çin, hem hızlı bir gelişme göstermiş hem de uluslararası sistemle ilişkisindeki kimlik sorununu başarılı bir şekilde çözerek yenedünya düzeninde kendisini kabul ettirmiştir.³

Uluslararası İlişkiler (UI) alanında çalışma yapan Çinli akademisyenler, 1987,1998 ve 2004 yıllarında Shanghai'da "Ulusal UI Teorisi Semineri" düzenlemişlerdir. Bu seminerlerde Çin'deki UI teorisi çalışmalarının başlangıç, gelişim ve yenilik aşamaları tartışılmıştır. 1978'deki seminer, ülke genelinde UI alanında çalışma yapan akademisyenleri bir araya getirmiş, UI teorisi araştırmalarının çerçevesi çizilmiş ve özellikle Marksizmin rehberliğinde Çin karakteristikli bir UI teorisi inşasına vurgu yapılmıştır.⁴ Birinci seminer ile UI çalışmaları "bilinçlenme" aşamasına girmiş, 1998'deki ikinci seminerde Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren Çin'deki UI çalışmalarındaki kazançlar ve kayıplar tartışılmış, girilecek yeni yüzyıldaki UI çalışmalarının planları belirlenmiştir. Bu seminer ile UI çalışmaları "gelişme" aşamasına girmiştir. 2004'teki seminerde ise akademisyenlerce, Çin'deki UI teorisinin temeli, sistemi, paradigması ve özellikleri tartışılmış, Çin UI teorisinin inşası ve "Çin Okulu"nun oluşturulması kararına varılmıştır. Böylece Çin'deki UI çalışmaları "yenilik" aşamasına girmiştir.⁵

Çin algılamasına göre, teori, sosyalist devrimin ve sosyalizmin inşasına hizmet etmelidir. Bu nedenle eyleme rehberlik etmeyen teoriler "yararsız ve yanlış"tır; ideolojik olarak sağlam olmayan teoriler de devrimci olmadığı için "boş"tur. Çin algılamasına göre teoriler, "doğru teori (正确理论)", "yanlış teori (错误理论)", "devrimsel teori (革命理

² 邓小平：邓小平文选，（第二卷），人民出版社、北京，1994年，第180=181页。

³ 秦亚青：“国际关系理论中国学派生产的可能与必然”，世界经济与政治，北京，2006年，第3期，第7页。

⁴ 梁守德：“中国国际政治学学科建设的回顾与思考”，河南社会科学，郑州市，2005年，第1期，第3页。

⁵ Ibid，第4页；李石生：“关于中国国际关系理论研究的进展与加强建设的关键问题”，世界经济与政治，北京，1999年，第5期，第36-37页。

论) ” ve “boş teori (空洞理论) ” olarak sınıflandırılmaktadır.⁶ Çinli akademisyenlerin bir kısmına göre, Batılı Uİ akademisyenlerinin yaptığı araştırmalar, içinde buldukları ulusal ve kültürel çevreden etkilenmektedir ve çalışmaları sınırlandırmaktadır.⁷ Bazı akademisyenlere göre sosyal bilimler, bazı özel çıkarlara hizmet etmektedir. Bir kısım akademisyene göre de Uİ teorisinin gelişmesi, farklı kültürlerin düşüncelerinin işbirliğine ihtiyaç duymaktadır.⁸

2. Çin’de Uluslararası İlişkiler Çalışmalarının Gelişimi

Çin’deki Uİ çalışmaları, Batı’daki çalışmalara kıyasla oldukça kısa bir tarihe sahiptir. Çin’deki akademisyenlerin çoğu, kendi akademik tecrübelerine ve araştırmalarına dayanarak Çin’deki Uİ çalışmalarını çeşitli dönemlere ayırmışlardır. Pekin Üniversitesi’nden Liang Shoude, Çin uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimini, ‘başlangıç’, ‘dersler’, ‘gelişim’ ve yenilik’ olmak üzere dört döneme ayırırken, Çin Dış İlişkiler Üniversitesi’nden Qin Yaqing, ‘teori öncesi dönem’, ‘teoriyi öğrenme dönemi’ ve ‘teorik yenilik dönemi’ olmak üzere üç döneme ayırmaktadır.⁹ CNAIS¹⁰’ten Wang Yizhou ise ‘ÇHC kurulmadan önce’, ‘1949’dan 1963’e kadar’, ‘1963’ten 1978’e kadar’, ‘1978’den 1990’lı yılların başına kadar’ ve ‘Soğuk Savaşın bitiminden günümüze kadar’ olmak üzere bu süreci beş döneme ayırmaktadır.

2.1. Birinci Dönem: ÇHC Kurulmadan Önceki Dönem

ÇHC kurulmadan önceki Çin Uİ çalışmaları, araştırmacıların çok az oluşu ve belgelerin ve kaynakların sınırlı oluşu nedeniyle oldukça geri durumdaydı. Bu dönemde uluslararası ilişkiler ve uluslararası politika ve ekonomisini tanıtan birkaç dergi vardı. Örneğin: *Haftalık Ulusal Haberler*(*国文周报*), *Dünya Bilgisi* (世界知识) ve *Doğu Dergisi* (东方杂志). Bu dönemde ayrıca Shanghai’lı birkaç akademisyenin kurduğu Uluslararası İlişkiler Derneği’nin yayınladığı birkaç kitap vardır.

Bu dönemin dikkat çekici özelliği, Çin Komünist Partisi (ÇKP)’nin uluslararası sorunları incelemeye başlaması ile akademisyenler arasında

⁶ 王缉思：“国际关系理论与中国外交研究”，中国社会科学集刊，北京，1993年，第2期，第85页。

⁷ 袁明：跨世纪的挑战：中国国际关系学科的发展，北京大学出版社，北京，2007，第10页。

⁸ Ibid，第7页。

⁹ 林宏宇：《国际问题研究理论与实践》，中国科学文化出版社，北京，2005年，第4-13页。

¹⁰ CNAIS: China National Association for International Studies.

araştırma bilincinin oluşmaya başlamasıdır. 1918 yılında Li Dazhao'nun uluslararası sistemdeki değişiklikler ve Rus Devrimi ile ilgili yazdığı *Fransız İhtilali'nin ve Rus Devrimi'nin Karşılaştırmalı İncelemesi, Halkın Zaferi ve Bolşevizm'in Zaferi* adlı kitapları, dönemin en önemli uluslararası sorunlarla ilgili çalışmalardır. 1 Ağustos 1941 yılında Parti Merkez Komitesinin yayınladığı “Merkez Komite'nin Araştırma Kararları” ile ÇPK, uluslararası sorunları araştırma çalışmalarını güçlendirmeyi hedeflemiş ve uluslararası sorunları araştırma ve bu konu ile ilgili bilgi toplama çalışmalarına başlamıştır. Komitenin bu çalışmalarının 1940'lı yıllara kadar devam etmesine karşın politik nedenlerden dolayı bilimsel çalışmaların gelişimi sınırlı kalmıştır.¹¹ Genel olarak, bu dönemdeki araştırmalar dağınıktır; belli bir kural sistemi yoktur; araştırma seviyesi oldukça düşüktür; kurumlar arası organizasyon eksikliği vardır ve araştırmalarda bilimsel disiplin ve yöntembilim neredeyse hiç yoktur. Bu nedenle Çinli akademisyenler arasında, bu dönem, Çin Üİ çalışmalarının/teorisinin “filizlenme dönemi” olarak adlandırılmaktadır.

2.2. İkinci Dönem: 1949'dan 1963'e Kadar, Başlangıç Dönemi

1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra, “bağımsız – barışçıl dış politika” kavramı çerçevesinde Çin'de Üİ teorisi çalışmaları tekrar başlamıştır. 1949 yılında Başbakan Zhou Enlai, Dışişleri Bakanlığı'nın resmi açılışında, Üİ disiplininin kurulması için çağrıda bulunmuştur;¹² ancak, dönemin iç ve dış faktörleri nedeniyle ilgi, sadece komünizm ve kapitalizm arasındaki çekişme ile dönemin güç dengesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

1955 yılında Renmin Üniversitesi Dış İlişkiler Bölümü, Dış İlişkiler Koleji olarak genişletildi. Bu kolejin başlıca görevi diplomat ve çevirmen yetiştirmektir; Üİ teorisi ile ilgili araştırma yapmak görevleri arasında yoktur. Liang Shoude'ye göre, Pekindeki Dış İlişkiler Üniversitesi ve Uluslararası İlişkiler Üniversitesi, uluslararası politika ile ilgili ders veren en erken üniversiteler olmaları nedeniyle, yeni kurulan Dış İlişkiler Koleji'nin uluslararası politika alanındaki çalışmalarında gelecekteki yol göstericisi olmuştur.¹³ 1960'lı yılların başında Dışişleri Bakanı Chen Yi, ÇKP Merkez Komitesi'ne uluslararası politika ve sorunlarla ilgili çalışmaların güçlen-

¹¹ 林宏宇：《国际问题研究理论与实践》，中国科学文化出版社，北京，2005年，第3-8页。

¹² 周恩来：《周恩来外交文选》，中央文献出版社，北京，1990年，第1页。

¹³ 梁守德，“中国国际政治学学科建设的回顾与思考”，河南社会科学，郑州市，2005年，第1期，第2页。

dirilmesi yönünde öneride bulunmuştur.¹⁴ Bu dönemdeki Uİ çalışmalarının özelliği şu şekilde sıralanabilir: bir taraftan sosyalizmin üstünlüğüne odaklanırken kapitalizmin mantıksızlığını eleştirmiş, emperyalizmi çürüten ve ölen bir kavram olarak nitelendirmiş, diğer taraftan da Sovyet sosyalizmini tanıtmış, uluslararası komünizm hareketlerinin tarihini ve mevcut durumunu incelemiş, bazı ülkelerdeki proletaryan devrimci mücadelelerini araştırmış ve bazı ülkelerdeki Komünist Partilerin gelişimini ve bu partilerin Çin'e karşı tutumlarını ortaya koymuştur. Bu dönemde Çin'deki uluslararası ilişkiler araştırmaları, iç bilgilendirme ve araştırma raporları şeklinde olmuştur. Bu dönemde yayımlanan makalelerin çoğunda araştırma ve akademik çalışma eksikliği mevcuttur ve araştırmaların büyük bir kısmı Sovyet modelinin etkisi altında kalmıştır.

2.3. Üçüncü Dönem: 1963'den 1978'e Kadar, Gelişim Dönemi

Bu dönemde Merkez Komitenin Çin uluslararası ilişkiler çalışmalarına ilgisi artmıştır ve 1963 yılında Komite yabancı ülkelerin çalışmalarını araştırarak ilgili raporunu yayınlamıştır. Aynı yıl, Pekin Üniversitesinde, Renmin Üniversitesinde ve Fudan Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler bölümleri, Xinhua Haber Ajansı ve uluslararası konuları araştıran birkaç araştırma enstitüsü kurulmuştur.¹⁵ Aynı yılın sonunda uluslararası konularda ulusal çalışmaları güçlendirmek amacıyla Merkez Komitesi bir forum düzenlemiş ve bu forumun sonunda uluslararası konuların araştırılmasının güçlendirilmesi kararı çıkmıştır.¹⁶ Ancak, eğitim, araştırma, düşünce tarzı bakımından Sovyet modeli bu dönemde de etkili olmaya devam etmiştir.

Çin'deki uluslararası ilişkiler çalışmalarının başlangıç ve gelişim dönemine bakıldığında Marksizm ve Lenizm araştırmalar için elzem kabul edilmiştir, Çin devriminin oluşumu ve uygulanışı uluslararası durumun değişimi ile bağlantılı olarak incelenmiş, araştırmaların büyük bir kısmı ulusal güvenlikle ilgili olmuş, uluslararası konular üzerindeki çalışmalar daha çok devletin diplomatik ilişkileri ve uluslararası çatışmalarla başa çıkabilme ihtiyacına yönelik olmuştur,¹⁷ Üniversitedeki dersler, emperyalizm, sömürgecilik, ulusal kurtuluş hareketleri Marksist teorilerle açıklamak üzere

¹⁴ 袁明：跨世纪的挑战：中国国际关系学科的发展，北京大学出版社，北京，2007，第255页。

¹⁵ Song, Xinning, "Building International Relations Theory with Chinese Characteristics", *Journal of Contemporary China*, Routledge, 2001, Vol. 10, No. 26, p. 62.

¹⁶ 冯特君、宋新宁：国际政治概论，中国人民大学出版社，北京，1992，第4-5页。

¹⁷ 程毅、杨宏禹：国际关系理论基础，华中师范大学出版社，武汉，1991年，第22-23页。

tasarlanmıştır.¹⁸ Bu dönemde uluslararası politika çalışmalarında gelişme olmasına karşın, Uİ çalışmaları/teorisi neredeyse yok denecek kadar azdı ve yüzeyseldi.

2.4. Dördüncü Dönem: 1978'den 1990'lı Yılların Başına Kadar Süren Kaçırılmış Dersler Dönemi

1977 yılında ÇKP'nin 11. Merkez Komitesi toplantısında “reform ve dışa açılma” kararlarının alınmasıyla Uİ alanındaki çalışmalar yeniden hız kazanmıştır. 1979'da Deng Xiaoping'in bir konuşmasında, dünya politikasının, sosyolojinin, siyasal bilimlerin ve hukukun son yıllarda göz ardı edildiğini ve bu alanlardaki “kaçırılmış dersler” için düzenleme yapmanın zamanının geldiğini kabul etmiştir.¹⁹ Bu dönemde birçok Batı kaynaklı teori materyalleri ile tanışılmış, sistematik düşünce yapısı oluşturulmaya başlanmış, Çin Uİ araştırmalarının gelişmesinin önü açılmıştır. Bazı akademisyenlere göre, reform ve dışa açılma politikası, Çin'deki teorik Uİ alanındaki gelişmenin önünü açmış ve akademisyenler arasında uluslararası konularda da derinlemesine bir anlayışın oluşmasını sağlamıştır.²⁰

1980'lerden itibaren araştırma ve eğitim alanlarında gelişmeler sağlanmış, uluslararası ilişkiler alanında araştırmalara odaklanılmış, sosyalist ülkelerden Asya-Afrika-Latin dünyasındaki sosyalist ülkelerdeki Uİ teorisi çalışmaları gözden geçirilmiştir. Uİ alanında çalışma yapan her bir sistem ve enstitü hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Örneğin; Üniversiteler (Pekin Üniversitesi, Renmin Üniversitesi, Fudan Üniversitesi), diplomasi alanında (Dış ilişkiler Koleji, Uluslararası Konuları Araştırma Enstitüsü), iç güvenlik alanında (Çağdaş Uİ Araştırma Enstitüsü, Pekin Uİ Koleji), askeri alanda (Ulusal Savunma Üniversitesi, Nanjing Uİ Koleji, Luoyang Yabancı Diller Okulu), ÇKP Merkez Komitesi Uluslararası Strateji Araştırmaları Enstitüsü.²¹ Temel akademik merkezler ise Pekin, Shanghai ve Nanjing olmuştur. 1980'li yılların sonlarından itibaren Pekin Üniversitesi'nin, Nanjing Üniversitesi'nin, Renmin Üniversitesi'nin, Fudan Üniversitesi'nin ve Dış ilişkiler Koleji'nin uluslararası politika bölümlerinde Uİ teorisi dersleri verilmeye başlanmıştır.²² Bu dönemde Çinli akademisyen-

¹⁸ Song, Xinning, “Building International Relations Theory with Chinese Characteristics”, *Journal of Contemporary China*, Routledge, 2001, Vol. 10, No. 26, p. 62.

¹⁹ 梁守德、方连庆：《国际社会与文化》，北京大学出版社，北京，1996年，第92页。

²⁰ 俞正梁、陈玉刚：《中国国际关系的战略转型与理论研究二十年》，复旦学报，上海，1999年，第1期，第13-14页。

²¹ 林宏宇：《国际问题研究理论与实践》，中国科学文化出版社，北京，2005年，第13-15页。

²² 倪世雄、许嘉：《中国国际关系理论研究历史回顾与思考》，欧洲研究，北京，1997年，第6

lerin yazdığı ders kitaplarında Uİ teorisi, kitapların giriş konusu, son bölümü ya da ek olarak yer almış, Marksizm'in ve Maoizm'in uluslararası politikadaki öncü rolüne vurgu yapılmıştır. 1990'lı yıllarda basılan ders kitapları, daha önceki kitapların aksine daha çok uluslararası düzen, uluslararası gelişmeler, barış üzerine tartışmalar ve Uİ teorisi ağırlıklı olmaya başladı. Pekin Üniversitesi, Renmin Üniversitesi, Fudan Üniversitesi, Çin Sosyal Bilimler Enstitüsü, Qinghua Üniversitesi, Dışilişkiler Koleji, ÇKP Merkez Komitesi Koleji ve Nanjing Üniversitesi'nin yayınladığı makalelerin %70'i uluslararası ilişkiler ile ilgiliydi.²³ Bu dönemde Wuhan, Tianjin, Guangzhou, Xiamen gibi birkaç şehirdeki üniversitelerde uluslararası ilişkiler ya da dış ilişkiler bölümleri açıldı.

Uİ gelişmeler ve olaylar ile ilgili makaleler ve teorik çalışmalar, *Dünya Ekonomisi ve Politikası*, *Uluslararası Gözlem*, *Amerikan Çalışmaları*, *Çağdaş Uluslararası İlişkiler*, *Uluslararası Konular Çalışmaları*, *Uluslararası Görünüş* gibi sözü geçen dergilerde yayımlanmaya başladı. Chen Hanmin'in *Uluslararası Sahnede* ve Ni Shixiong'un *Çağdaş Amerikan Uİ Okullarının Seçilmiş Koleksiyonu* Batılı Uİ teorisi hakkında basılan ilk kitaplardır. Çin Kamu Güvenlik Üniversitesi, Batılı Uİ teorisinden ilk çevirileri yapmıştır. Örneğin: Hans Morgenthau'nun *Uluslararası Politika'sı*, Kenneth Waltz'un *Uluslararası Politika Teorisi*, James Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff'ın *Yarışan Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Morton Kaplan'ın *Uluslararası Politikada Sistem ve Yöntem*²⁴. Böylece Batılı Uİ teorisindeki çalışmaların tarihi ve başarılarıyla tanışıldı. Uluslararası politikada ve ekonomide daha geniş kapsamlı araştırmalara odaklanıldı.²⁵ 1990'lı yılların başından itibaren Çinli akademisyenler, uluslararası çatışmalar, geçiş döneminin sorunları, yeniçağın temel özellikleri, stratejik değişiklikler gibi konular üzerinde çalışmaya başladılar.²⁶

Bu dönemde sistem ve ekonomi araştırmalarından gelen yöntembilim daha ön plana çıkmış, karakteristik özelliklerini “tanımlama-tümevarım”dan alan geleneksel araştırma yöntembilimi önemini kaybetmiştir. Bu dönemde yabancı akademik çalışmalara girişin sistematik olmayışı, Batılı

期，第10页。

²³ 门洪华：“关于中国国际关系研究现状的评估报告”，《欧洲研究》，北京，2002年，第3期，第95页。

²⁴ 倪世雄、许嘉：“中国国际关系理论研究历史回顾与思考”，《欧洲研究》，北京，1997年，第6期，第11页。

²⁵ 程毅、杨宏禹：《国际关系理论基础》，华中师范大学出版社，武汉，1991年，第23-24页。

²⁶ 颜声毅：《当代国际关系》，复旦大学出版社，上海，1996年，第392-393页。

Uİ teorisinin sınırlı kavranmasına yol açmıştır. Bu dönemde kritik analizler ve değerlendirmeler Batılı çalışmaların çevirileri ile birlikte yürütülmemiştir. Çinli akademisyenlerin kendi aralarında Batılı kavramların yorumlanmasında hemfikir olmamaları, başarılı tartışmaları engellemiştir.²⁷ Yuan Ming'e göre, Batılılar uluslararası ilişkileri, objektif hukuk ve mikro analize vurgu yaparak incelerken, Çinli akademisyenler, sezgi, deneyim ve makro tümevarım üzerinden inceleme yapmaktadırlar. Bu durum, Çinli akademisyenleri Batılı Uİ teorisini incelerken model oluşturma ve nicel analiz yapma konusunda yetersiz kılmaktadır.²⁸

2.5. Beşinci Dönem: Soğuk Savaşın Bitişinden Günümüze Kadar Süren Yenilik Dönemi

Çin'deki Uİ çalışmalarının/teorisinin beşinci dönemi, 1990'dan itibaren başlamaktadır. Bu dönemde hem içeride hem de uluslararası sistemdeki değişiklikler, Çin'de Batılı Uİ teorisinin daha net bir şekilde algılanması ihtiyacını doğurmuştur. Uİ teorisi çalışmalarındaki analiz ve eleştirilerde çevirilerin daha teorik biçimde yer alması ön plana çıkmıştır. Çift kutuplu sistemin çöküşü ile Çinli akademisyenlere, Batılı meslektaşları ile aynı temelden araştırmaları başlatma şansı vermiştir.²⁹ Bu gelişmeler sonucunda uluslararası strateji ile ilgili çok sayıda kitap yayınlanmıştır. Çinli akademisyenlerin Uİ teorisi üzerine yaptığı çalışmalar³⁰ sonucunda Uİ, Çin'de özerk bir disiplin olarak biçimlenmeye başlamış, üniversitelerde ve kolejlerde Uİ teorisi dersleri verilmeye başlanmıştır. Ülke içinde dergilerde yayımlanan makaleler ve düzenlenen seminerler, bir taraftan araştırmaların daha sistematik hale gelmesini sağlarken, diğer taraftan da Çin'de Uİ teorisinin hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır.³¹

1990'lı yıllardan itibaren Çin'de altmıştan fazla üniversitede uluslararası ilişkiler bölümü açılmış, çok sayıda gazetede uluslararası konularla

²⁷ 俞正梁、陈玉刚：中国国际关系的战略转型与理论研究二十年，复旦学报，上海，1999年，第1期，第14-15页。

²⁸ 袁明：跨世纪的挑战：中国国际关系学科的发展，北京大学出版社，北京，2007，第255-257页。

²⁹ 俞正梁、陈玉刚：中国国际关系的战略转型与理论研究二十年，复旦学报，上海，1999年，第1期，第14-15页。

³⁰ Bu alanda yapılan çalışmalar için bkz. 程毅、杨宏禹：国际关系理论基础，华中师范大学出版社，武汉，1991；金应忠、倪世雄：国际关系理论比较研究，中国社会科学出版社，北京，1992；冯特君、宋新宁：国际政治概论，中国人民大学出版社，北京，1992；梁守德、洪银娴：国际政治学概论，中央编译出版社，北京，1994；颜声毅：当代国际关系，复旦大学出版社，上海，1996。

³¹ 俞正梁、陈玉刚，age，第15页。

ilgili sütunlar oluşturulmuş, konusu sadece uluslararası konular olan gazeteler yayımlanmaya başlamıştır. Ülke genelinde ünlü birçok yayınevi, uluslararası ilişkilerle ilgili kitaplar yayımlamıştır. Uluslararası politika, uluslararası strateji ve dış politika konularında yayımlanan kitap sayısı hızla artmıştır. Uİ teorisi kitaplarında da hem içerik hem de sayı olarak gözle görülür bir ilerleme sağlanmıştır. Bu dönemde Çinli akademisyenlerin bir kısmı belli alanlarda uzmanlaşmaya başlamıştır. Örneğin; Pekin Üniversitesinden Wang Jisi A.B.D. konusunda, Qinghua Üniversitesinden Yan Xuetong uluslararası ilişkilerde bilimsel metotlar konusunda, Dış ilişkiler Kolejinde Qin Yaqing sosyal bilimlerde metot ve Uİ teorisi konusunda, Sosyal Bilimler Akademisi'nden Wang Yizhou küresel gelişimlerdeki eğilimler ve Çin dış politikası konusunda, Renmin Üniversitesi'nden Yan Hong da Uİ tarihi ve Batı siyaset düşünce tarihi konusunda uzmanlaşmıştır.

Günümüzde Uluslararası Politika Bölümüne sahip Pekin Üniversitesi, Renmin Üniversitesi, Fudan Üniversitesi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü; Çağdaş Uluslararası ilişkiler Enstitüsü, Çin Sosyal Bilimler Akademisi, Pekin Ulusal Savunma Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Enstitüsü ile Dünya Ekonomisi ve Politikası Enstitüsü uluslararası konular ve Uİ teorisi alanında söz sahibi kurumlardır.

3. Çin'de Uluslararası İlişkiler Teorisi

Günümüzde Çinli akademisyenler arasında eski Çin kültüründe uluslararası ilişkiler disiplinin olup olmadığı tartışılmaktadır. Kimi akademisyenlere göre, İlkbahar ve Sonbahar Dönemi ile Savaşan Devletler Döneminde yazılan Guanzi (管子), Devlet Stratejisi (战国策), Zuo'nun Fikirleri (左传) ve Savaş Sanatı (孙子兵法), Peloponez Savaşı'ndan çok daha önce yazılmıştır. Bu dönemde Çin, "hezong lianheng(合纵连横)" stratejisi ile devletlerarasındaki siyasi ve askeri ilişkileri düzenlemekteydi. Bu nedenle Çin'deki uluslararası ilişkiler disiplini, milattan önce 770'li yıllara kadar dayanmaktadır.³² Ancak, çoğu akademisyene göre, eski Çin kültüründe "天下(cennetin altındaki topraklar)" ve "城邦(şehir-devlet)" kavramlarına sahipti ve bölgesel ve alt bölgesel devletlerarası sisteme denk gelmekteydi. Fakat bu sistem eski Çin'de uluslararası ilişkiler ve uluslararası ilişkiler teorisinin var olduğu anlamına gelmez. Aksine Çin'e uluslararası ilişkiler disiplini 19. yüzyılda Afyon Savaşları ile girmiştir.³³

³² 辛一山：中国式国际关系理论，时事出版社，北京，2012，第2-3页；何方：建立中国的国际关系理论，世界经济与政治，北京，1992年，第1期，第36页。

³³ 资中筠：国际政治理论探索在中国，上海民出版社，上海，1998，第15-16页。

Song Xinning'e göre, eski Çin kültürü, Çinli liderlerin dünyaya bakış açılarının ve dış politikanın şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir ve geleneksel Çin düşüncüsü, Çin tarzı Uİ teorisi inşa etmede etkili olabilir.³⁴ Geleneksel Çin düşüncesini en çok etkileyen okul, Konfüçyüs(孔子) ve Mengzi(孟子)dir. Her iki okula göre insan, doğası gereği iyidir. Herkes adaletin, ahlakın ve içtenliğin erdemine sahiptir. Bu nedenle devlet Konfüçyüs'e göre ahlakla, Mengzi'ye göre yardımseverlikle yönetilmelidir. Her iki okula göre, devletin yükselişini ve düşüşünü ahlak ve yardımseverlik kuralı belirler. Yönetici, halkına barınak ve toprak verir, vergileri sınırlandırır, ticareti korur ve tarımı geliştirirse devlet güçlenir ve yükselir.³⁵

Çin düşünce sisteminde etkili olan bir diğer okul Han Feizi(韩非子)'nin temsil ettiği yasacı(法家) okuldur. Bu okula göre insan doğası gereği kötüdür ve çıkarlar insana hizmet etmektedir. Devleti yönetmek için yasal ölçütler gereklidir. Devlette kimin gücü elinde bulunduracağına ve devletlerarası siyasi ilişkilere kimin karar vereceğine, tarımsal gelişme düzeyi ve savaşın getirileri karar vermektedir. Bu nedenle sistemde kimin üstün, kimin zayıf ve kontrol altında olacağına ahlak ve yardımseverlik değil, güç karar verir. Ahlak ve yardımseverlik sadece güce hizmet eder. Yasacı okula göre, devleti yasalar yönetmelidir; yasa olmazsa kargaşa çıkar. Ancak bir devletin katı biçimde yasalara bağlı olması da devletin çöküşüne neden olur. Yönetici, yasa ile siyasi güç arasındaki dengeyi korumalıdır. Yasacı okula göre, Savaşan devletler döneminde altı devlet³⁶ Konfüçyüs'ün ağır etkisi altında kalması nedeniyle çökmüştür. Qin(秦) Devleti ise yasalara bağlı kaldığı için yükselmiştir.³⁷

Etkili olan diğer okul, Guanzi(管子)'nin temsil ettiği Qingzhong Xueshuo(轻重学说)dur. Bu okula göre, insanlar ve devletler arasındaki ilişkiler, önem sırasına göre ayırt edilir. Herkes sorunu çözmede neyin acil olduğuna karar vermek zorundadır. Devletler ve insanlar arasındaki ilişkiler, ortak çıkar üzerine kuruludur. Guanzi'ye göre, tarımsal üretimin yönetilmesi, tarımsal gelişmeden daha önemlidir. Ekonomik güç hukuktan daha önemlidir ve hukukun etkili olup olmadığını ekonomik koşullar belirler. Devletler arasındaki ilişkilerde de ekonomik güce sahip olan taraf, diğer tarafı mağlup eder. Bir devletin güçlü olup olmadığını sahip olduğu zen-

³⁴ Song, Xinning, "Building International Relations Theory with Chinese Characteristics", *Journal of Contemporary China*, Routledge, 2001, Vol. 10, No. 26, p. 71-72.

³⁵ 刘泽华、葛荃：中国古代政治思想史，南开大学出版社，天津，2001，第2版，第43-78页。

³⁶ Chu(楚), Han(韩), Qi(齐), Wei(魏), Yan(燕) ve Zhao(赵)。

³⁷ 刘泽华、葛荃，age，第97-137页。

ginlikler ve bunları harekete geçirme potansiyeli belirler. Guanzi okuluna göre ekonomik güç, devlet için kesin güçtür.³⁸

Her üç okulun düşünce sistemine göre tarımsal üretim dolayısıyla ekonomi devlet için önemlidir. Bir devletin ekonomisi güçlendikçe diğer devletlere hâkim olma gücü de artmaktadır. Çinli akademisyenlere göre, günümüz Uİ teorisinin temelleri eski Çin kültürü içinde yer alsada bu fikirler, sistematik bir paradigmaya dönüşemediğinden Çin’de Uİ teorisinin izleri, yeni Çin’in 1949’da kurulmasına kadar uzanır. Bu nedenle Çin’de Uİ teorisinin gelişimi, ülkenin uluslararası politikadaki konumundan etkilenmektedir. Çin, 1980’lere kadar daha çok uluslararası politika ve sorunlarıyla ilgilenmiş, Uİ teoriyi geri planda bırakmıştır. 1980’li yıllarda Çin’in uluslararası topluluğa açılması ile Çinli akademisyenler, kendine özgü-Çin karakteristikli bir Uİ teorisi oluşturma çabası içine girmişlerdir. Böylece Çin, uzun ve köklü tarihi ve kültürü ile yenedünya düzeninde kendini daha rahat ifade edebilecektir.

4. Çin’deki Uİ Teorisi İnşasında “Çin Karakteristiği”

Reform ve dışa açılma politikaları ile birlikte Çin, uluslararası topluluğa açılmış ve dış dünyanın algılanmasında yoğunlaşma ihtiyacı duymuştur. Çinli bazı akademisyenlere göre, Çin dünyaya aittir, ancak aynı zamanda Batı’dan farklı olarak tek ve uzun bir tarihe, kültürel ve siyasal bir geleceğe sahiptir. Bu nedenle Çin, kendine özgü bir Uİ teorisi inşa etmelidir.³⁹

Siyasi liderlere göre, Uİ teorisinin inşasında Marksizm rehber ilke olmalıdır.⁴⁰ Ancak, Marksizm’e göre, kapitalist bir ekonomik sistemin çelişkileri, kendi ifadelerini emperyalizmin içinde bulmaktadır ve kapitalizm var olduğu sürece emperyalist savaşlar kaçınılmazdır. Orijinal biçimi ve tasarımıyla Marksizm, bir Uİ teorisi anlamına gelmediğinden, Marksist temelli “Çin karakteristikli” Uİ teorisi inşasında en büyük engeldir.⁴¹

“Çin karakteristikli” Uİ teorisinin inşasını savunan Liang Shoude’ya göre, sadece uluslararası politika teorisinde değil sosyal bilimlerin tüm branşlarında da Çin karakteristikli özellikler olmalıdır. Uluslararası politika üzerine Çin’in geliştirdiği teoriler başlangıç aşamasındadır ama yine de

³⁸ Ibid, 第219-224页.

³⁹ 袁明：跨世纪的挑战：中国国际关系学科的发展，北京大学出版社，北京，2007，第186页。

⁴⁰ 马渤：“究竟有没有中国的国际关系理论”，理论前沿，兰州，2007年，第21期，第34页。

⁴¹ Samuel S. Kim, “China’s International Organisational Behavior”, (ed.) Thomas W. Robinson and David Shambaugh, *Chinese Foreign Policy: Theory and Practice*, Clarendon Press, Oxford, 1995, p. 416.

bu teorilerin üç temel özelliğe sahip olacağı şimdiden söylenebilir: temel kavramlar, belirgin karakteristikler ve tamamlanmış bir sistem. Böylece Çin kendine has bir Uİ algısına sahip olabilir.⁴² Li Shisheng'a göre, reform ve dışa açılma politikasının sonucu olarak Çin dış politikası önemli değişiklikler geçirmiştir. Buna bağlı olarak Çin'in kendi Uİ teorisini geliştirmesi gerekmektedir. Teoriyi inşa ederken iki koşula dikkat edilmelidir: Marksist Uİ teorisi üzerine araştırmalar güçlendirilmelidir. Ayrıca Batılı araştırmacıların çalışmaları doğru bir biçimde değerlendirilip sindirilmelidir. Li Shisheng'a göre, Çin karakteristikli Uİ teorisinin kuruluşu, Marksizmin temel ilkeleri ile birleşmelidir.⁴³ He Fang'a göre, Uİ bazı devletlerin ve sınıfların çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu nedenle Çin karakteristikli Uİ teorisi, şu özelliklere sahip olmalıdır: temel Marksist ilkeleri rehber olarak kullanılmalıdır; dünya barışı ve gelişimi için gösterilen çabalarla uyum içinde olmalıdır; Çin kültür ve geleneğinin erdemini kuşaktan kuşağa aktarmalıdır.

Uİ teorisinin inşasında “Çin karakteristikli” bir vurgulamanın gerekli olmadığını savunan Song Xinning, nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır: Çin karakteristikli kavramı, siyasal ve ideolojik kökenlidir ve Çin karakteristikli sosyalizm ile yakından ilgilidir. Birçok akademisyen, onu bir teoriden çok sosyalist piyasa ekonomisine dönüşüm safhasını yönetmek için siyasal bir strateji hatta bir araç olarak öngörmekte ve Uİ teorisinde “Çin karakteristikli” kavramını gereksiz görmektedir.⁴⁴ İkinci olarak bu kavram, akademik standartlar açısından bilimsel değildir. Uluslararası ilişkilerdeki teori inşası, kültürel özgünlük, yorum ve biçimden çok evrensellik, genellik ve deneysel içerik için çabalamalıdır. Eğer “Çin karakteristikli” bir Uİ teorisi olacaksa felsefe, sosyoloji, psikoloji gibi diğer disiplinler de “Çin karakteristikli” olmalıdır. Üçüncü olarak, Çin'deki Uİ çalışmalarının başlıca sorunlarından biri, siyaset eğilimli çalışmalara çok fazla ilgi gösterilirken genel teoriye ilişkin araştırmaların göz ardı edilmesidir. Genel teorik çalışmalar, uluslararası politika ve dış politika üzerindeki Çin bakış açısından farklı olduğu için “Çin karakteristikli” olarak isimlendirilmemelidir. Dördüncü olarak, açık kapı politikası aracılığıyla Çin, sosyal bilimlerde olduğu kadar politik ve ekonomik uygulamalarda da uluslararası topluluğa

⁴² 梁守德：论国际政治学理论的“中国特色”，外交学院学报，北京，1997年，第2期，第41-42页。

⁴³ 梁守德：国际政治论集北京出版社，北京，1992，第97-98页。

⁴⁴ Song, Xinning. “Building International Relations Theory with Chinese Characteristics”, *Journal of Contemporary China*, Vol.10, No: 26, 2001, p. 68.

entegre olmaya çabalamaktadır. Eğer Çinli akademisyenler, “Çin karakteristiği” üzerine vurgu yapmaya devam ederse dış dünyadaki karşı görüşü savunanlarla nasıl diyalog içinde olacaktır? Son olarak, Çin karakteristiğini esas alan argümanlar doğru ya da teorik olarak doğruluğu kanıtlanabilir değildir. O nedenle “Çin karakteristiği”ne tutunmanın ucu dogmatizme, katılığa ve muhafazakârlığa gider.⁴⁵

Uİ teorisi inşasında “Çin karakteristikli” vurgu yapılması konusunda çeşitli argümanlar mevcuttur. Gerald Chan’a göre, bu hassasiyet Çinli akademisyenlerin statülerinin ve konumlarının tehdit edilebileceği yönündeki gizli korkularından kaynaklanmaktadır.⁴⁶ Bu akademisyenler, Batının daha iyi ve zengin araştırma ve geliştirme geleneği altında ezilmemek için kendilerini korumaya ihtiyaç duymaktadır. Ancak, Chan’a göre, Çin Uİ teorisi yeterince olgunlaştığında “Çin karakteristiği”ne ihtiyaç duyulmayacaktır.⁴⁷

1979 yılında başlatılan iç reformların, Uİ çalışmalarına canlılık getirmesine karşın bu dönemde oluşturulan literatür, betimleyici analiz açısından zengin görünmekle birlikte, teorik genelleştirme açısından zayıf kalmıştır. Çin’deki Uİ teorisinin gelişimi, hem araştırma sistemindeki sorunlar hem de iç olaylar nedeniyle sınırlı kalmıştır. Uİ teorisindeki araştırma, bir yandan siyasal ideolojiden etkilenirken diğer taraftan da siyasal liderlerin uygulanabilir düşünceleri ile örtüşmek zorundadır. Siyaset yapma ve araştırma arasındaki bağa fazla vurgu yapılması, Çin’de Uİ teorisinin geç kavranmasına neden olmuştur. Akademisyenler ile siyaset yapımcılar arasındaki sınırlı temas, ciddi bir sorundur.

Çin’deki Uİ çalışmalarını koordine eden ülke çapında bir organizasyonun olmaması, serbest bilgi akışını engellemektedir. Çin’de enstitüler ve disiplinlerin karşıtları açık bir şekilde ayrılmıştır ve çalışma alanına göre bölümler kesindir. Dolayısıyla farklı disiplinler ve enstitüler arasındaki iletişim sınırlıdır. Bu durum, Uİ alanındaki çalışmaların koordineli bir şekilde gelişmesini engellemektedir.

4. Sonuç

Uİ disiplini Çin’de Batı’ya kıyasla ‘yeni’ sayılır. Uİ alanında çalışma yapan akademisyenlerin çoğu, bir taraftan geleneksel Çin kültürünün Çin’deki Uİ teorisinin içeriğini zenginleştirmede faydalı olacağını kabul ederken,

⁴⁵ Ibid, p. 69.

⁴⁶ Gerald Chan, “Towards an International Relations Theory with Chinese Characteristics”, *Issues & Studies*, Vol. 6, 1998, p. 12.

⁴⁷ Ibid, p. 13.

diğer taraftan da Batılı teorik sistemleri sistematik bir şekilde öğrenmenin gerekliliğinin farkındadırlar. Günümüzde Çinli akademisyenler arasında gelişmiş bir Uİ araştırma geleneğinin olmamasına karşın akademisyenlerin büyük bir kısmı, “Çin karakteristikli” Uİ teorisi inşası çabası içindedirler. Ancak başlangıç aşamasında olan Uİ çalışmaları, bazı özgün kavramların Çince karşılığını bulmada zorlanmaktadır. Uİ teorisinin Uİ tarihinden ayrı tutularak incelenmesi ve politikanın ekonomiden ayrılması Çin’deki Uİ teorisinin gelişmesini engellemektedir. Çin’in kendi Uİ teorisine sahip olabilmesi için öncelikle Çinli akademisyenlerin Batılı akademisyenlerin araştırmalarını detaylı bir şekilde anlamalı ve kavramalıdır. Böylece Çin, kendi kavramlarını ve teorilerini geliştirebilecek, zamanla gerçek bir Çin Uİ teorisi oluşturabilecek sağlamlığa ve olgunluğa ulaşacaktır.

KAYNAKÇA

- Chan, Gerald. “Towards an International Relations Theory with Chinese Characteristics”, *Issues&Studies*, Vol. 6, 1998, pp. 12-16.
- Kim, Samuel S. “China’s International Organisational Behavior”, (ed.) Thomas W. Robinson and David Shambaugh, *Chinese Foreign Policy: Theory and Practice*, Clarendon Press, Oxford, 1995.
- Song, Xinning. “Building International Relations Theory with Chinese Characteristics”, *Journal of Contemporary China*, Vol.10, No:26, 2001, pp. 61-74.
- Wang, Jisi. “ International Relations Theory and the Study of Chinese Foreign Policy: A Chinese Perspective”, (ed.) Thomas W. Robinson and David Shambaugh, *Chinese Foreign Policy: Theory and Practice*, Clarendon Press, Oxford, 1995, pp. 481-505.
- 程毅、杨宏禹. 国际关系理论基础，华中师范大学出版社，武汉，1991.
- 邓小平. 邓小平文选（第二卷），人民出版社，北京，1994.
- 冯特君、宋新宁. 国际政治概论，中国人民大学出版社，北京，1992.
- 何方. “建立中国的国际关系理论”，世界经济与政治，北京，1992年，第1期，第36-39页.
- 李石生. “关于中国国际关系理论研究的进展与加强建设的关键问题”，世界经济与政治，北京，1999年第5期，第36-40页.

- 梁守德.“中国国际政治学学科建设的回顾与思考”，河南社会科学，郑州市，2005年，第1期，第1-6页。
- 梁守德、方连庆. 国际社会与文化，北京大学出版社，北京，1996.
- 梁守德. 国际政治论，集北京出版社，北京，1992.
- 梁守德，论国际政治学理论的.“中国特色”，外交学院学报，北京，1997年，第2期，第41-44页。
- 林宏宇.“国际问题研究理论与实践”，中国科学文化出版社，北京，2005.
- 马渤.“究竟有没有中国的国际关系理论”，理论前沿，兰州，2007年，第21期，第33-34页。
- 门洪华.“关于中国国际关系研究现状的评估报告”，欧洲，2002年，第3期，第90-105页。
- 倪世雄、赵可金.“中国国际关系理论研究”，复旦大学出版社，上海，2007.
- 倪世雄、许嘉：“中国国际关系理论研究历史回顾与思考”，欧洲研究，北京，1997年，第6期，第10-14页。
- 秦亚青.“国际关系理论中国学派生产的可能与必然”，世界经济与政治，2006年，第3期，第7-13页。
- 秦亚青.“中国国际关系理论研究的进步与问题”，世界经济与政治，2008年，第11期，第13-23页。
- 王逸舟.“中国国际关系理论：对成就和缺失的几点感受”，世界经济与政治，2003年，第4期，第10-12页。
- 王义桅. 超越国际关系，世界知识出版社，北京，2008.
- 辛一山. 中国式国际关系理论，时事出版社，北京，2012.
- 颜声毅. 当代国际关系，复旦大学出版社，上海，1996.
- 俞正梁、陈玉刚. 中国国际关系的战略转型与理论研究二十年，复旦学报，上海，1999年，第1期，第12-16页。
- 袁明. 跨世纪的挑战. 中国国际关系学科的发展，北京大学出版社，北京，2007.
- 资中筠. 国际政治理论探索在中国，上海民出版社，上海，1998.
- 周恩来. 周恩来外交文选，中央文献出版社，北京，1990.